

Kasautuva tieto sosiaalityössä *

Mikko Mäntysaari

1. syyskuuta 2006

1 Realismin mahdollisuus

Tarkastelen seuraavassa realismin mahdollisuuksia toimia sosiaalityön tietoperustan lujittamiseksi. Realismi tarjoaa kiinnostavan mahdollisuuden uudenlaisen sosiaalityön tietoperustan luomiseen, joka ottaa huomioon yhteiskunnalliset rakenteet, historian ja luonnon vaikutukset ihmiseen ja sosiaalisiin ongelmiin.

Realismi käsitteenä pohjautuu latinan sanaan *res* joka tarkoittaa olioita tai asioita. Oliot ovat todellisia, ja ne muodostavat yhdessä todellisuuden, jota englanniksi kutsutaan käsitteellä *reality*. (Niiniluoto 2006, 23)

Realistinen filosofia eroaa sosiaalitieteissä nykyisin vallalla olevista tieteenfilosofisista suuntauksista ainakin yhdessä olennaisessa mielessä. Kun poststrukturalismin, postmodernismin ja erilaisten sosiaalisen konstruktionismin ääriversioiden näkemys tieteellisen tutkimuksen kyvystä tuottaa tosi kuvaus maailman tilasta on ehkä liian pessimistinen, pyrkii realismi eri varianteissaan selkeästi positiivisempaan käsitykseen tutkimuksen mahdollisuuksista. Vaikka myös realismi väittää tutkimuksen tuottaman tiedon olevan vaillinaista ja erehtyvää, realismin väittämä on, että kaikesta huolimatta tutkimus voi tuottaa maailmasta tarkentuvaa tietoa. Kysymykset subjektiivisen tietäjän, tietämisen

*Luento SOSNETin metodologisessa kesäkoulussa Jyväskylässä 25.8.2006. Luento perustuu artikkeliini teoksessa Kuusela-Niiranen (toim.): Realismin haaste sosiaalitieteissä. Unipress 2006

kykyjen ja tietämisen kohteen välisistä suhteista ovat siten realismissa hyvin keskeisiä.

Filosofian historiasta muistamme erottelun käsiterealismiin ja nominalismiin. Platon edusti käsiterealismia. Sen mukaan universaalit ovat osa todellisuutta. Niinpä esimerkiksi "punainen" on itsenäisesti ja ikuisesti olemassaoleva entiteetti. Aristoteles oli toista mieltä, hänen mukaansa universaalit, vaikkakin ovat olemassa, voivat olla olemassa vain yksilöihin kiinnittyneinä muotoina. Nominalismi taas lähti siitä, että olemassa on vain yksittäisiä esineitä, ja universaalit eivät siten kuulu todellisuuteen. On siis olemassa punaisia mansikoita, mutta ei punaisuutta sinänsä. (Niiniluoto 2006)

Oikeastaan nämä ovat tietysti kaiken filosofisen ajattelun kannalta keskeisiä kysymyksiä: mikä on olemassaolevaa, mitä voimme tietää, mihin voimme uskoa. Paljolti kysymys on Immanuel Kantin filosofian kommentaarista. Kantin muotoileva käsitys transsendentaalista idealismista oli hänen omasta mielestään kopernikaaninen vallankumous filosofiassa. Sen mukaan "käsitteet ilman havaintoja ovat tyhjiä, havainnot ilman käsitteitä sokeita". Kant jakoi Puhtaan järjen kritiikissään maailman noumeneihin ja fenomeneihin. Klassisen idealistisen tradition mukaisesti hän ajatteli, että todellisuuden pysyvää puolta edustavat noumenit ovat olemassa, mutta niistä emme voi saada tietoa. Sen sijaan fenomeneiden suhteen hän oli optimistisempi, niistä voimme saada tietoa, mutta tämä tieto on aina käsitteellistä. Käsitteemme siis tekevät tietämisen mahdolliseksi, mutta samalla ne tietysti värittävät sitä mitä näemme. Jos havaitseminen siis edellyttää punaisia tai vihreitä käsitteitä, näemme maailman näiden käsitteiden valossa, punertavana tai vihertävänä.

Kantin filosofia on tunnetusti vaikeaa, mutta samalla hyvin tärkeää. Kun Kant esitti kantansa, ei hän kuitenkaan ajatellut, ettemme voisi saada fenomenaalisesta maailmasta kohtuullisen luotettavaa tietoa. Siten hän oli ehkä pikemminkin episteeminen realisti kuin skeptikko.

J.E. Salomaa, Turun yliopiston filosofian professori, julkaisi 1920-luvulla kir-

jan englantilaisesta realismista ja idealismista. Sen hetkisen nykyfilosofian tarkastelussaan Salomaa katsoi 1800-luvun englantilaisen filosofian päävirtauksen olleen nyky-realismia, jolla hän tarkoitti ymmärtääkseni lähinnä loogista empirismia eri variantteineen. Salomaa myös korostaa englantilaisen realismin käytännöllisyyttä, ja näkee siinä siten yhteyksiä 1700-luvun lopun skottilaiseen filosofiaan. Skotlannissahan oli merkillinen tieteellisen ajattelun ja teollisen toiminnan kultakausi 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. (Salomaa 1928)

Realismin olennaiset väittämät koskevat tieteen kykyä saada tietoa todellisuudesta, ja käsitystä maailman kerrostuneisuudesta.

Nykyiseen realistisen filosofian tilanteeseen on vaikuttanut kaksi voimakasta traditiota. Filosofiasa kehittyi 1900-luvun puolessavälin tieteelliseksi realismiksi kutsuttu liike, jossa kritiikki suuntautui toisaalta loogisen empirismin suuntaan. Erityisesti Popperin teoria kolmesta maailmasta ja Searlen teoria tieteellisen kuvan ja ilmikuvan erosta vaikuttivat. Hivenen myöhemmin yhteiskuntatieteilijät Rom Harré ja hänen oppilaansa Roy Bhaskar julkaisivat erittäin vaikutusvaltaiset teoriansa, joiden pohjalta kehittyi nk. kriittisen realismin koulukunta erityisesti taloustieteissä ja sosiologiassa. Heidän teoriansa ydin on ehkä käsityksessä maailmasta reaalisenä, aktuaalisena ja empiirisenä sekä käsitys generatiivisesta kausaalisuudesta.

Todellisuus on yhtä aikaa reaalista, eli olemassaolevaa. Reaalista maailmaa voi ajatella luonnonesineiden maailmana. Aktuaalinen on tapahtuma maailmassa, joka joko havaitaan tai sitten ei, ja empiirinen puolestaan kokemuksemme maailmasta.

2 Sosiaalityön tutkimuksen nykytila

Sosiaalityön nykytutkimuksessa esiintyy vahvana traditiona empirismin, induktivismien ja relativismin eri tavoin yhteenliittynyt suuntaus tai suuntaukset. Tämä vallitseva traditio vaikuttaa myös vahvasti sosiaalityön ammatillis-

ten menetelmien opetukseen.

Näyttää siltä, että sosiaalityön tietoperustan ongelmat liittyvät nykytutkimuksessa vallitseviin metodologisiin valintoihin. Sosiaalityön tutkimusta tehdään lähes yksinomaan laadullisin menetelmin, missä ei sinänsä ole mitään moitittavaa. Tämä laadullisten menetelmien ylivalta tuottaa kuitenkin eräitä seurauksia, jotka ovat hankalia tutkimuksen tuottaman tiedon sovellettavuuden kannalta. Ongelmat liittyvät lähinnä tiedon yleistettävyyteen ja empirismiin.

Tutkimuksen avulla syntyvän tiedon soveltaminen käytäntöön ei ole yksinkertaista missään auttamisammattissa, mutta erityisen pulmallista se näyttää olevan sosiaalityössä. Sosiaalityön tutkimuksessa käytetään samoja metodologisia ratkaisuja kuin toisissa yhteiskuntatieteissä, tavallisesti sosiologiassa. Sosiologi joutuu harvemmin miettimään, millaisia seurauksia tutkimustulostensa soveltamisessa yksityisen ihmisen elämään saattaisi olla. Sosiaalityön tutkijan pitäisi aina miettiä myös tätä.

Metodologisiin valintoihin liittyvät pulmat näkyvät selvimmin pro gradu-tutkielmissa. Useimmat opiskelijat tehdessään ensimmäistä laajaa tutkimustaan rakentavat tutkimusasetelmansa tiivistäen sen, mikä on yleisesti tiedettyä ja hyväksyttyä. Niinpä tutkielmaansa laativa kirjoittaakin usein, että tutkimuksesta syntyviä tuloksia ei voida yleistää koskemaan muita samanlaisessa tilanteessa eläviä ihmisiä. Miten voitaisikaan, koska useimmiten teemahaastattelujen kohteena ei ole otos perusjoukosta, vaan enemmän tai vähemmän perustellusti valittu joukko ihmisiä. Usein raportissa puhutaan "lumipallomenetelmästä", jolla haastateltavia valitaan, ja "kyllästymispisteestä", jonka jälkeen haastattelut eivät enää näyttäneet tuovan uutta tietoa. Kyllästymispiste näyttää yhä useammin, melkein tutkimuksen aiheesta riippumatta, osuvan viiden haastateltavan kohdalle. Nämä laadullisen tutkimuksen yleistettävyyteen liittyvät ongelmat eivät tietenkään koske vain sosiaalityön tutkimusta. Sosiaalityön tutkimuksen kannalta asia on vain erityisen hankala, koska jonkinasteista yleistettävyyttä tarvitaan, mikäli tutkimuksen tuloksia aiotaan hyödyntää käyt-

tännön työssä.

Laadullisen tutkimuksen taustafilosofiana oleva induktivismi ei ilmene kovinkaan selvänä opinnäytetutkimuksissa, sillä raportit alkavat monasti painavalla katsauksella tutkimusteemaa koskevaan aikaisempaan tutkimukseen. Kun tutkimukset näin tavallaan tukevat toisiaan, voisi ajatella, että tutkimustieto kasautuisi. Jossakin määrin näin varmaan tapahtuukin, mutta vain siinä määrin kuin tutkimusraporteissa kyetään kehittämään uutta teoriaa tutkimuksen kohteesta. Se, että näin tapahtuu vain harvoin, ei liene sinänsä yllätys. Induktiivisesti orientoituneesta laadullisesta tutkimuksesta on nimittäin varsin vaikea kokeneenkaan tutkijan vetää teoreettisia johtopäätöksiä. Useimmiten on tyytyminen empiirisiin yleistyksiin. Näyttää vielä siltä, että mitä yksityiskohtaisempia ohjeita teorian johtamisesta laadullisesta aineistosta annetaan, sitä vaikeampaa teorianmuodostus on. Siksi esimerkiksi grounded theory-mallia seuraavat tutkimusraportit usein tuottavat tylsiä tuloksia – poikkeuksia toki löytyy (esim. Kääriäinen 1994). Tutkimustulosten yleistettävyyden rinnalla toinen nykyisen sosiaalityön tutkimuksen ongelma onkin empirismi.

Pienimuotoiset laadulliset tutkimukset ovat kelpo tapa oppia tutkimuksen teon logiikkaa, ajatellaan. Olen alkanut yhä enemmän epäillä tätä. Voi olla, että se tutkimuksen ja tieteen logiikka, jota graduissa opitaan, onkin itse asiassa pulmallista.

Näen ongelmien juurena olevan sen, että sosiaalityön tutkimuksen metodologia koostuu nykyään induktionismin, empirismin, metodologisen individualismin ja relativismin vaihtelevista kombinaatioista. Saattaa olla, että tutkijan mielessä välkkyi lukijan luottamukseen vetoaminen: aikomuksemme ovat hyviä. Sosiaalityön tutkimusta luonnehtiikin usein sinänsä erittäin kunnioitettava pyrkimys välttää tutkimuksessa mukana olevien ihmisten objektivointia. Silti liian harvoin kysytään, mitä tutkimuksella saavutetaan – millä tavalla tutkimus edistää sosiaalityön tietoperustaa. Helpottaako tutkimuksen tuottama tieto auttamisen ammattikäytäntöjä. Kun tutkimustiedon hyödyllisyyttä kos-

keva vaatimus nostetaan esiin, on vastauksena usein, että tutkimustiedon välittyminen ammattikäytäntöihin on monimutkainen prosessi, jossa nopeiden tulosten odottaminen on turhaa. Näin varmasti onkin, mutta silti pulma on edelleen olemassa.

3 Lujempaa tietoperustaa realismilla?

Tutkimus ei tietenkään ole ainoa sosiaalityön tietoperustassa vaikuttava osatekijä. Sosiaalityö yhteiskunnallisena ilmiönä koostuu kolmesta vaikuttavasta tekijästä: tutkimuksesta, yliopistollisesta oppiaineesta ja ammatillisesta käytännöstä. Sosiaalityön tehtävänä on lievittää sosiaalisia ongelmia, ja tämä voi tapahtua tutkimuksen, opetuksen tai ammatillisten auttamiskäytäntöjen kautta. Tutkimuksen tehtävänä ei ole vain auttaa asiakkaiden kanssa työskenteleviä ammattilaisia suoriutumaan työstään paremmin, vaan myös tuottaa tietoa ammattikäytäntöjen opetukselle.

Sosiaalityön tehtävänä on sosiaalisten ongelmien lieventäminen (Engelke 1999). Koska sosiaalityötä opetetaan yliopistoissa, on opetuksen tavoitteena valmentaa opiskelijoita yhtä lailla tutkimukseen, oppiaineeseen että ammattikäytäntöihin. Tutkimus ei vain tuota tietoa auttamisen ammattikäytäntöjä varten vaan myös sosiaalityön ammattikäytäntöjen opetukseen yliopistossa. Sekä opettaminen että ammattikäytännöt edellyttävät tietysti paljon sellaista osaamista ja taitoja jolla on korkeintaan etäinen suhde tutkimukseen. Näiden taitojen omaksuminen tapahtuu hitaasti osana oppimisen ja ammattikäytännön työprosessia. Lisäksi on niin, että sekä opettamisen että auttamistyön tuloksiin vaikuttaa opettajan ja sosiaalityöntekijän persoonallisuus. Samoja menetelmiä soveltavista kahdesta sosiaalityöntekijästä toinen saavuttaa sen, mitä työllään tavoittelee ja toinen ei, ja näin syntyvistä eroista ja niiden syistä tiedetään tois-
taiseksi aivan liian vähän (Saarnio & Mäntysaari 2000).

Sosiaalityön tietoperusta on monimutkainen ilmiö, jonka luonteesta on ole-

massa hyvin laaja keskustelu, Suomessakin jo ainakin 1980-luvulta. Itsekin osallistuin siihen tuolloin sosiaalityön tutkimuksen merkitystä korostavilla puheenvuoroilla (Mäntysaari 1987, 1988, 1990). Tässä artikkelissa en tarkastele eri tutkimustyyppien eroja ja erityiskysymyksiä, vaikka esimerkiksi evaluaatiotutkimuksen ja sosiaalityön perustutkimuksen suhteen kysymys realismista on erilainen. Puhun seuraavassa ”tutkimuksesta” olettaen, että keskustelulla on relevanssia kaiken tyyppiseen sosiaalityön tutkimukseen.

Voisiko realismista olla apua sosiaalityön tietoperustan kehittämisessä? Kyllä voi, sillä realismi on tieteellisen ajattelun perusteisiin paneutuva filosofia.

En juuri tarkastele tässä artikkelissa realismille olemassaolevia vaihtoehtoja. Realismilla tarkoitetaan näkemystä, joka lähtee objektiivisen ulkoisen todellisuuden olemassaolosta ja maailmaa koskevan ontologian rakentamisesta. (Kuusela 2001, 6)

Realistinen tutkimus eroaa ei-realistisesta yhdessä olennaisessa kysymyksessä. Realistisesta otteesta seuraava teoreettisuus mahdollistaa kriittisesti orientoituvan tutkimuksen tekemisen, siis sellaisen tutkimuksen, jota luonnehtii vahva eettinen positio.

Ainakin kun on kysymys filosofian amatööristä, on realismista vaikea kirjoittaa kohtuullisen lyhyesti ja selvästi syyllistymättä vahvoihin yksinkertaistuksiin. Aloitan tarkasteluni kertomalla lyhyesti omasta suhteestani realismiin. Sen jälkeen tarkastelen realismin ja teoreettisuuden suhdetta, ja päätän artikkelin lyhyeen realismiin ja tutkimuksen normatiivisuuden pohdintaan.

4 Oma realismini

Monen suomalaisen sosiaalityön tutkijan mielestä todelliset vaihtoehdot realismille löytyvät postmodernista aktivismista. Realismia pidetään konservatiivisena katsomuksena. Sosiaalityön tutkimuksessa on ainakin 1980-luvulta lähtien vallinnut kanta, jonka mukaan radikaalina pidetty kanta on jotenkin mää-

ritelmänmukaisesti oikeassa. Asia on pulmallinen: mikä on lopulta radikaalia? ja tietysti myös siinä mielessä, että hyvin voidaan kysyä, onko ”radikaalisuus” todellakin asetettavissa sosiaalityön tutkimuksessa totuudellisuuden ja asiakastyössä tuloksellisuuden edelle. Siitä huolimatta, että en ole laisinkaan varma siitä, että ”radikaalisuus” sinänsä olisi vain myönteinen arvo, on mielestäni vahvoja perusteita väittää, että nimenomaan realismi mahdollistaa todella perusteisiin käyvän analyysin yhteiskunnallisista ilmiöistä, ja siten myös muutoksen. Siten realismi on mielestäni aidosti radikaalin tutkimuksen edellytys.

Käynnistin väitöskirjaani (Mäntysaari 1991) johtaneen tutkimusprosessin vuonna 1983 tuolloin kohtalaisen suuressa suosiossa olleesta marxistisesta näkökulmasta vaikutteita saaden. Vaikka tutkimukseni ei lopulta ollut erityisemmän marxistinen, on tämä alkulähtökohta ehkä hyvä tuoda esiin. 1980-luvulla taloustieteilijä Uskali Mäki sovelsi marxismia ja realismia tutkimuksissaan (Mäki 1984).¹ Itse kiinnostuin realismista nimenomaan Mäen tutkimusten kautta. Mäkeä seuraten tutustuin Raimo Tuomelan kirjaan ”Tiede, toiminta, todellisuus” (1983). Teos on koherentti tieteellisen realismin esittely, joka avasi eteeni realismin mahdollisuudet. Otin yhteyttä Tuomelaan, joka ystävällisesti suositteli minulle tutustumista englantilaisen Roy Bhaskarin kirjoihin. Erityisesti Tuomela suositteli minulle Bhaskarin teoksia ”A Realist Theory of Science” (Bhaskar 1978) ja ”Possibility of Naturalism” (1979).

Tutkimukseni koski sosiaalityötä kunnallisissa sosiaalitoimistoissa. Keräsin aineistoni laadullisin menetelmin, havainnoiden ja haastatellen kolmen sosiaalitoimiston työntekijöitä ja asiakkaita. Laadullisen tutkimuksen ideana oli vahva induktiivisuus. Minulle pitäytyminen laadullisen tutkimusotteen edellyttämään tiukkaan induktiivisuudessa tuntui vaikealta, sillä halusin tarkastella sosiaalitoimistojen todellisuutta myös teoreettisena jäsennyksenä. Tähän tarpeeseen ja tarkoitukseen realismi tuntui tarjoavan parhaan mahdollisuuden. Roy

¹Filosofisesti realismin lähtökohdat ovat positivismin kritiikissä, yhteiskuntatieteellisesti se perustaa itsensä ennenkaikkea Marxiin ja kriittiseen yhteiskuntateoriaan (Tura 1999, 52). Realistisen filosofian ja marxismin välistä yhteyttä on tarkasteltu myöhemmin. Mainittakoon tässä vain Sean Creaven (2000).

Bhaskarin lukeminen ei kuitenkaan herättänyt pelkästään ahaa-elämyksiä, vaan myös ahdistuksen siitä, että realistisen filosofian soveltaminen empiiriseen tutkimukseen ei näyttänyt helpolta. Koska en löytänyt metodologista keskustelua siitä, miten etnografista tutkimusta olisi mahdollista tehdä realistisen filosofian perustalta, päädyin kehittämään oman Bhaskarin ja Tuomelan filosofiaan pohjaavan lähestymistapani, joka ei ehkä ollut kaikilta osiltaan onnistunut, mutta oli ainakin omani (Mäntysaari 1991, 84-85). Lisensiaatin tutkimukseni sosiaalitoimistojen sosiaalityöstä ilmestyi 1988, ja samalle aineistolle ja lähestymistavalle perustuva väitöskirjani 1991. Tietääkseni olin myös ensimmäisiä, joka koetti soveltaa realismia sosiaalityön tutkimukseen. Myöhemmin englantilainen Mansoor A.F. Kazi väitti, että minä olin todellakin ensimmäinen – sillä yhdysvaltalaiset Anastas ja Macdonald julkaisivat realismia sosiaalityössä esittelevän kirjansa vuonna 1994 (Kazi 1998, 152).

Tutkimukseni kohdistui sosiaalityöntekijöiden välittämän taloudellisen avun sisältämiin kontrolloiviin elementteihin. Lähtökohtani oli tarkastella sosiaalityötoimistoissa toteutettavaa sosiaalista kontrollia. Aineistoni pani minut miettimään erityisesti asiakkaiden tarpeentyydytyksen kontrollia. Päädyin kantaan, jonka mukaan asiakkaiden tarpeet olivat sosiaalisia konstruktioita, eivät objektiivisia, muuttumattomia ja historiattomia tarpeita. Tarpeet ovat sosiaalisesti tuotettua todellisuutta, eli vuorovaikutuksessa syntyviä objektivaatioita, ja siten olennaisella tavalla riippuvaisia sosiaalityöntekijöiden käsitteellistämistä.

2

Tässä tuloksessa ei vaikuttaisi olevan mitään erityisen realistista. Itse asiassa tuo näyttää omiinkin silmiini kutakuinkin yhtäpitävältä sosiaaliseksi konstruktioismiksi kutsutun koulukunnan väitteiden kanssa.

Oliko tutkimukseni realistista? Itsekin ajattelin pitkään, että loppujen lopuksi realismi oli tutkimuksessani jotenkin ylimääräinen elementti, josta ei oikeastaan seurannut kovinkaan paljoa tutkimuksellisia ratkaisuja. Nykyään ajatte-

²Myöhemmin jouduin tarkastamaan tätä kantaani universaalien tarveteorian suuntaan. Syynä oli Ian Goughin ja Len Doyalin järkälemäinen tarveteorioiden analyysi, jonka seurauksena historiallinen tarveteoria alkoi tuntua aika pulmalliselta kannalta. (ks. Doyal & Gough 1992)

len kuitenkin toisin. Syynä on kriittisen realismin uusi tuleminen ja erityisesti Archerin ajatteluun paneutuminen.

Sosiaalitieteissä realistinen tutkimus ei merkitse empirismää – päinvastoin: realistinen tutkimus käyttää ja koettaa myös kehittää teorioita. Realistinen sosiaalityön tutkimus käyttää sosiologisia teorioita, ottaa huomioon historiallisen kehityksen vaikutuksen toiminnan rakenteisiin, ja pyrkii myös huomioimaan ympäristön vaikutuksen tutkittavaan ilmiöön.³ Kun viime vuosina vallalla oleva kielen käytön analyysiin vahvasti luottava konstruktionismi lähtee nykyisten puhetilanteiden analyysistä, sanoo Archer, että tärkeimmät sanat on sanottu ehkä satoja vuosia sitten, eikä nykyisten puhetilanteiden analyysillä saada kiinni rakenteiksi muuttuneiden aikaisempien puhetilanteiden vaikutusta. (Archer 1995) Miten sosiaalinen ongelma on historiallisesti syntynyt, miten tutkittava ilmiö kiinnittyy ympäristöönsä, ja miten yhteiskunnalliset rakenteet siihen vaikuttavat ovat kaikki tahollaan hyvin vaativia kysymyksiä. On epätodennäköistä, että missään tutkimuksessa voidaan yhdistää kaikkia näitä tekijöitä ja näkökulmia yhteen. Tietysti on niin, että kunkin tutkijan omat mahdollisuudet ja resurssit mahdollistavat edellä lueteltujen rakenteiden, historian ja luonnon huomioonottamisen asteen.

Tutkimukseni mukaan tarpeiden sääntelyn järjestelmä ei ole palautettavissa asiakkaan ja työntekijän interaktioon. Tarpeiden sääntelyllä on satojen vuosien mittainen historia. Köyhäinhoidon ja sosiaalihuollon historia vaikuttaa nykyyhetkessä tapaan, jolla asiakas artikuloi tarpeensa ja myös tapaan jolla työntekijä näiden tarpeiden tyydytystä sääntelee. Näin historia vaikuttaa järjestelmän rakenteissa – myös tavoilla, jotka eivät ole sosiaalityöntekijän ja asiakkaan interaktiossa aina näkyvissä.

Käytin sosiaalibyrokratia-tutkimuksessani Habermasin, Hellerin ja Marxin teorioita. Tutkimukseni perustui sosiaalihuollon historiaa koskevan taustaineiston hyödyntämiseen. Tutkimukseni johtopäätökset olivat varsin norma-

³Eryityisesti Margaret Archerin kehittämä kriittisen realismin variantti on korostanut historiallisen kehityksen merkitystä. Archerin tuotannosta ks. Pekka Kuuselan artikkeli tässä teoksessa.

tiivisia. Siten voin väittää, että hyvin yleisellä tasolla tutkimukseni oli realistista, mutta ehkä kuitenkin olisi reilumpaa todeta, että en tutkimusta tehdessäni ollut kovinkaan pitkälle ajatellut realistisen filosofian vaatimuksia enkä niitä ongelmia, joita realistisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen eteen nousee.

Teoreettinen pohdinta mahdollistaa kriittisyyden. Päädyn tutkimuksessani kantaan, jonka mukaan vain asiakkaat itse kykenevät artikuloimaan tarpeensa. Paternalistinen tarpeiden olettaminen, tai saman tarpeen olettaminen kaikille asiakkaille merkitsee perimmältään, että "esivalta" katsoo itsellään olevan oikeuden määrittellä, mitkä asiakkaan tarpeista ovat "tosia", mitkä taas "epätosia" tai "väärää". Sosiaalihuollon toteuttamaan tarpeiden olettamiseen liittyy vahva moralisoiva elementti, jota tutkimuksessani arvostelin.

Pitkään näytti siltä, että yhteiskuntatieteilijöiden kiinnostus realismia kohtaan oli vain 1980-luvun puolessavälin esiintynyt hetkellinen oikku. 1990-luvun jälkipuolisko on osoittanut tällaisen käsityksen olleen väärä. Yhä enemmän ilmestyy yhteiskuntatieteellisiä tekstejä, joissa sovelletaan realistista orientaatiota. Eryityisesti professori Margaret Archer on tehnyt vaikuttavaa työtä kriittisen realismin ideoiden soveltamiseksi sosiologiaan (Archer 1995, 1996, 2000). Archerin tutkimukset ovat innostaneet uusia realismista kiinnostuneita. Toinen brittisosiologi, Andrew Sayer, on julkaissut tekstejä, joissa realismia tarkastellaan metodologisena kysymyksenä (Sayer 2000). Evaluaatiotutkimuksessa Ray Pawson ja Nick Tilley (Pawson & Tilley 1997) ovat popularisoineet realismia. Sosiaalityön tutkimuksessa Mansoor Kazi on ollut tarmokas realismin puolestapuhuja, jonka monet realistiset arviointitutkimukset ovat saaneet huomiota myös sosiaalityön tutkimuksen ulkopuolella. (esim. Kazi 1998)

Väitöskirjani jälkeen ensimmäisen kerran törmäsin suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa sovellettuun realistiseen orientaatioon Ari-Veikko Anttiroikon kunnallispolitiikan väitöskirjassa. (Anttiroiko 1996) Suomessa erityisesti Ilmari Rostila on tehnyt realistisesti orientoituvaa arviointitutkimusta, samoin Marja Holmila (2002).

Tämän artikkelin tarkoituksena on, paitsi miettiä, millaisen vaihtoehdon realismi tarjoaa sosiaalityön tietoperustan kehittämiseksi, myös hahmotella hivenen yleisemmältä kannalta sellaista realismin varianttia, jonka soveltaminen empiirisesti orientoituneeseen soveltavaan tutkimukseen voisi olla mielekäästä. Sosiaalityön tutkimuksen ohella ajattelen tässä evaluaatiotutkimusta.

5 Miksi realismi?

5.1 Monia suuntauksia

Realismin aatehistoria ulottuu antiikkiin. En ole seuraavassa esittelemässä filosofian historian valossa erilaisia realistisia suuntauksia, vaan keskityn tarkastelemaan realismin sovellutuksia yhteiskuntatieteissä.

Realismia koskevaa keskustelua tuntemattomat ajattelevat usein, että realismi on yksi yhtenäinen suuntaus tai paradigma. Tämä ei todellakaan pidä paikkaansa. Henkilökohtaisen käsitykseni mukaan realistikit ovat jopa tavallista ärhäkkäämpiä käymään toistensa kimppuun ja muotoilemaan oman, toisten kannasta selvästi poikkeavan asemansa. Tämä pyrkimys eriseuraisuuteen saattaa olla jopa syy siihen, miksi realismi ei näkökantana ole voittanut laajempaa kannatusta. Yhden realismin sijaan on olemassa monia keskenään ristiriitaisiakin realismeja. Tällainen kanta oli luettavissa jo Uskali Mäen tekstissä vuonna 1984, ja sittemmin asia on tullut yhä selvemmäksi.

Realistiselle tai tieteelliselle realismille sukuisi orientaatioita on lukuisia. Kazi erottaa fallibilistisen realismin käsitteenä, jonka luoja oli Donald Campbell, transsendentaalinen realismi jonka taustalta löytyy Michael Scriven, Roy Bhaskar ja Rom Harré. Tavoitteena on epistemologinen realismi, joka kritisoi positivismia, mutta ei hylkää käsitystä ulkoisesta todellisuudesta, josta voidaan saada tietoa. (Kazi 1998, 152) Tieteellisen realismin ontologiaa kutsutaan kriittiseksi realismiksi. Sen mukaan todellisuus on olemassa havainnoitsijasta riippumatta, ja sitä voidaan approksimoida, vaikkakaan sitä ei voida kuvata lop-

puun saakka luotettavalla tavalla. Kun tieteellinen tieto kehittyy, se mitä tänään pidetään totena, voidaan hylätä huomenna – tieteellinen realismi uskoo siten fallibilismiin.

Kriittisen realismin käsitteen luoja pidetään amerikkalaista Roy Wood Sellarsia (1880-1967), joka oli ehkä tunnetumman Wilfred Sellarsin isä. Roy Wood Sellars pyrki luomaan tieteelliselle materialismille perustuvan opin idealismin ja pragmatismen vastapainoksi. Sellarsin tavoitteena oli luoda ei-reduktiivinen tieteellinen materialismi, lähinnä epistemologisenä oppina. Amerikkalainen kriittinen realismi nojasi vahvasti maailman rakenteellisuuden ideaan, sen transsendentiaaliseen statukseen. Taustalla oli luonnontieteellinen orientaatio. (Verstegen 2000)

Realismin edelleenkehitykseen 1970-luvulta lähtien vaikutti Rom Harré, jonka sosiaalipsykologinen tutkimus on laajemminkin vaikuttanut yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Harré syntyi 1927 Uudessa Seelannissa, jossa hän opetti matematiikkaa ja fysiikkaa. 1950-luvulla hän suoritti filosofiassa tutkinnon Oxfordissa ja on siitä lähtien vaikuttanut pikemminkin yhteiskuntatieteissä ja filosofiassa kuin luonnontieteissä ja matematiikassa. Harrén ehkä tunnetuin teoria on käsitys kolmesta ontologisesta alueesta sekä toisaalta hänen kriittikinsä humelaista kausaaliteettikäsitystä kohtaan. Harrén vaikutuksesta realismissa kaksi keskeistä oppia koskevat todellisuuden kerrostuneisuutta ja generatiivista kausaalisuutta. Todellisuuden alue 1 käsittää suoran kokemuksen piiriin kuuluvat objektit. Alue 2 sisältää objekteja jotka voidaan havaita sopivilla välineillä. Alue 3 käsittää objekteja, jotka ovat periaatteessa havaitsemisen ulkopuolella.

Kriittisen realismin keskeinen hahmo on tietysti Harrén oppilas Roy Bhaskar, jonka teos "The Possibility of Naturalism" (1979) avasi sosiaalitutkimuksessa uudenlaisen kiinnostuksen realismiin. Bhaskar on edelleen tuottelias kirjoittaja, jonka vaikutus näkyy vahvana kriittisen realismin eri koulukuntien piirissä. En aio tässä käydä selvittämään eri yhteiskuntatieteisiin vaikuttaneiden rea-

lismien lajien yhtäläisyyksiä ja eroja. Totean vain, että realismin kahtena pääsuuntauksena voidaan pitää metafyyisistä ja sisäistä (tai pragmaattista) realismia. (Tuomela 1983; Malnes 1999). Keskeinen kysymys on, pidetäänkö maailman olemassaoloa episteemisenä vai ei-episteemisenä tosiasiana. Metafyysinen realismi pitää maailmaa ei-episteemisenä faktana kun taas sisäinen (pragmaattinen) realismi katsoo maailman olevan episteeminen tosiasia. Kriittinen realismi, jonka keskeinen vaikuttaja on ollut Roy Bhaskar, nojautuu enemmän tai vähemmän tietoisesti metafyyisiseen tai transsendentaaliseen realismiin (Bhaskar 1997, 25). Wilfred Sellars ja Hilary Putnam ovat puolestaan keskeisiä nimiä sisäisessä realismissa. (Tuomela 1983, 36).⁴ Metafyysinen realismi pitää maailmaa (a) valmiina, inhimillisestä tajunnasta riippumattona objektien kokonaisuutena. Sen mukaan (b) on olemassa yksi ja vain yksi täydellinen kuvaus maailmasta. Tässä kuvauksessa (c) totuus merkitsee maailman ja kielen välistä korrespondenssia. Kyse on siten radikaalisti ei-episteemisestä todellisuuskäsityksestä. (Tuomela 1983, 50)

Sisäinen realismi kieltää edellä esitettyjen teesian (a), (b) ja (c) pätevyyden. Sisäinen realismi puolestaan väittää, että (a') maailma on eräässä mielessä ihmisten tekemä, eli siihen vaikuttaa ihmisten käsitteellistäminen ja että (b') on mahdollista esittää useita keskenään kilpailevia, mutta tosia ja täydellisiä kuvauksia maailmasta, ja että (c') totuus on episteeminen ja teoriaan sidottu käsite. (Tuomela 1983, 50)

Tuomela määrittelee oman kausaalisen sisäisen realisminsa seuraavien teesien avulla:

- On olemassa singulariteetteja (objekteja, tapahtumia, prosesseja ja niin edelleen), jotka ovat riippumattomia ihmismielestä.
- Nämä singulariteetit ovat, tai ainakin voivat olla keskinäisessä kausaalissa vuorovaikutuksessa toistensa ja ihmisten kanssa, mikä tekee oppi-

⁴Malnes (1999) pitää Putnamia "puoliksi konstruktivistina, puoliksi realistina", ja luonnehtii hänen filosofiaansa "vakavaksi tarkoitetuksi antirealismiksi", kun taas konstruktivistit ja Richard Rorty edustavat hänestä "absurdia antirealismia". (Malnes 1999, 22-23)

misen ja maailmaa koskevan tiedon mahdolliseksi.

- On olemassa kolmentyyppistä annettuutta koskevaa myyttiä. Näiden myyttien mukaan Maailma (AM_o), sitä koskeva tieto (AM_e), ja kieli (AM_l) ovat annettuja. Tuomela hylkää kaikki kolme annetun myyttiä. Tämä tarkoittaa että:
 - (a) maailma ei ole meille ontologisesti annettu ($= \neg (AM_o)$),
 - (b) Ihmiset eivät voi olla ei-käsitteellisessä mutta silti kognitiivisessa vuorovaikutuksessa maailman kanssa ($= \neg (AM_e)$).
 - (c) ei ole olemassa semanttisesti ensisijaista kieltä ($= \neg (AM_l)$).
- Tiede on paras maailman kuvaamisen tapa (*scientia mensura -teesi*)
(Tuomela 1983, 55)

Päätän eri tyyppisten realismien tarkastelun tähän, ja jatkan analyysiani perustamalla lähtökohtani Tuomelan muotoilemaan kausaaliseen sisäiseen realismiin.

Kriittisen realismin sisällä lienee variaatiota sen suhteen, miten tiukasti siinä sitoudutaan ontologisesti annetun maailman olemassaoloon. Mielestäni sisäinen realismi tarjoaa metafyyisistä realismia paremmat mahdollisuudet sosiaalitieteellisen tutkimuksen kehittämiseksi.

Olipa realismi sisäistä tai metafyyisistä, on realisteille tyypillistä käsitys ihmisestä riippumattoman todellisuuden olemassaolosta. Margaret Archerin keskeinen väite on, että ontologiaa ja metodologiaa ei voi erottaa toisistaan. Kantin kuuluisaa maksimiä mukaillen hän väittää, että "ontologia ilman metodologiaa on mykkä ja kuuro, ja metodologia ilman ontologiaa sokeaa". (Archer 1995, 28) Vain yhdistämällä nämä voimme välttää yhteiskuntatieteen jossa kuurot ja sokeat vievät eri suuntiin.

5.2 Teoriat ovat tärkeitä

Millaisia vaihtoehtoja realismille on olemassa? Tuomelan mukaan vaihtoehtoja ovat lähinnä empirismi, instrumentalismi ja ehkä pragmatismi. (Tuomela 1983, 37)⁵

Empirismi pitää maailmaa sellaisena kuin se näyttää olevan. Maailma on meille annettu. Empirismi uskoo välittömiin havaintoihin ja katsoo tutkimuksen tehtävänä olevan näiden havaintojen järjestämisen raportiksi. Tällä asenteella on sosiaalityön tutkimuksessa pitkä historia, erityisesti niin sanotussa empiirisesti perusteltujen käytäntöjen liikkeessä. On kokemuksesta selvää, että yksinomaan empirismillä ei kyetä ratkaisemaan sosiaalityön tietoperustan ongelmia. (Gomory 2001).

Instrumentalism puolestaan pitää teorioita välineinä, joilla voidaan organisoida ja systematisoida dataa, ja pitää havaittavan jokapäiväisen maailman ja ei-havaittavien teorioiden välistä eroa luonteeltaan ontologisena. Instrumentalismi johtaa induktivismiin – eikä näytä olevan tietoinen induktivismiin ongelmista. Paitsi että induktivismiin liittyy vakavia päättelyongelmia, tekee vallalla oleva vahva induktivismi kriittisen teorian soveltamisen melkein mahdottomaksi, koska yhteiskunnalliset rakenteet ja niiden luomat valtasuhteet ovat vaikeita elleivät mahdottomia havaita tai mitata.

Teorioita tarvitaan erityisesti tekemään yhteiskunnalliset rakenteet näkyviksi. Yhteiskunnan keskeisiä aspekteja on todella vaikea kuvata induktiivisesti. Oli pa kyse globalisaatiosta, pankkijärjestelmästä, rahasta tai sukupuolijärjestelmästä, on induktiivinen tutkimusstrategia hankaluuksissa. Induktivismiin ongelmat ovat todellisia (Tuomela 1983, 42-43) ja siksi tilanne, jossa huomattava osa sosiaalityön tutkimuksesta nojaa vahvasti siihen, on pulmallinen sosiaali-

⁵Mansoor A.F. Kazin mukaan USA:laisessa sosiaalityön käytäntöjen tutkimuksessa vaikuttaa tällä hetkellä neljä traditiota: empiiristen käytäntöjen liike, metodologinen pluralismi, kriittinen teoria ja tieteellinen realismi. (Kazi 1998, 142) Suomessa tilanne on toisenlainen: sosiaalisen konstruktionismin, diskurssianalyysin ja etnografisen tutkimuksen eri muotojen rinnalla tehdään vähän kvantitatiivista empiiristä tutkimusta, eikä juuri laisinkaan koeasetelmaan perustuvaa tutkimusta. Empiiristen käytäntöjen liikkeen ja realismin perustalta rakentuvaa tutkimusta on hyvin vähän.

työn tietoperustan kehittymisen kannalta.

Realistiselle tutkijalle teoria ei ole vain väline, jolla yksittäisiä havaintoja järjestetään raportiksi. Se, että jokin ei ole havaittavissa, ei merkitse sitä, että ilmiö ei olisi olemassa. Oletetaan, että on olemassa teoria yhteiskuntaluokista. Realismin mukaan ovat luokat olemassa, jos teoria on kelvollinen. Realismin variantista riippuen pidetään sekä tieteen avulla kuvattua ilmiötä että arkipäivän ymmärryksen mukaisen kuvauksen ilmiötä olemassaolevana (minimaalinen realismi), tai vain parhaan mahdollisen teorian kuvaamaa ilmiötä totena, ja arkiymmärryksen kuvaamaa ilmiötä oikeastaan ei-olemassaolevana.

Kuten voidaan päätellä, realismille teoriat ovat hyvin tärkeitä. Realismi ei suinkaan merkitse empirismää, vaan itse asiassa realismi on empirismin vastakohta.

Tähän liittyy hyvin intensiivinen väittely, jota yhdysvaltalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa on viime aikoina käyty Bruce Thyerin and Tomi Gomoryn välillä (Thyer 2001; Gomory 2001). Kyse on teorian merkityksestä sosiaalityön tutkimuksessa. Keskustelu käynnistyi, kun evidence-based practice liikkeen keskeinen hahmo, professori Thyer vaati, että sosiaalityön tutkimuksessa on syytä suhtautua kriittisesti irralliseen teoretisointiin. Thyerin mukaan se, että sosiaalityön tutkimus on tuottanut varsin vähän empiirisiä tutkimuksia käytännön sosiaalityön vaikutuksista selittyy ainakin osaksi tutkijoiden ylikorostuneella halulla rakentaa ja testata teorioita. Tutkimuksen olisi hyvä keskittyä tekemään perusluonteeltaan teoriatonta palvelujen vaikuttavuutta koskevaa empiiristä tutkimusta. (Thyer 2001, 18) Äkkiseltään tämä vaatimus tai toive vaikuttaa aika oudolta, varsinkin kun hyvin suuri osa olemassaolevasta empiirisestä tutkimuksesta on luonteeltaan tällaista. Thyer saikin kimppuunsa tutkijailtaan nuoremman Tomi Gomoryn, joka hyvin teräväsanaisesti väitti, että Thyerin näkemys empiirisestä teoriattomasta tutkimuksesta ei ole hyväksi sosiaalityön tietoperustalle. Hän kutsui Thyerin ja laajemminkin empiirisesti orientoituneen sosiaalityön tutkimuksen vallitsevaa lähestymistapaa verifika-

tionistiseksi tutkimukseksi. Gomoryn mielestä verifikationistinen sosiaalityön tutkimus pyrkii induktiivisesti osoittamaan, että koska yhdessä tutkimuksessa on voitu todeta jonkin menettelytavan olevan hyödyllinen, ja sama tulos voidaan osoittaa toisissakin tutkimuksissa, on valittu interventio todistettu hyväksi. Hänen mukaansa tämä strategia on kestävä, eikä johda sosiaalityön tietoperustan kehittymiseen. Monenkaan testauksen jälkeen on vaikea osoittaa, että interventio todellakin auttaa asiakkaita toivotulla tavalla. Vaihtoehtoiseksi strategiaksi Gomory esittää popperilaista falsifikationistista ohjelmaa, jossa pyrittäisiin fallibilistisesti ja noninduktiivisesti testaamaan teorioita. Tavoitteena ei olisi pyrkiä induktiivisesti osoittamaan toistuvilla testeillä, että jokin interventio toimisi, vaan teorioiden toimivuutta testataan osoittamalla, mikä ei toimi. Thyerin vaatimus teoriattomasta empiirisestä tutkimuksesta on pulmallinen, eikä johda sosiaalityön tietoperustan kehittymiseen.

Ei Gomorynkaan asema ole tässä väittelyssä ongelmaton, ja voi olla, että totuus löytyy jostakin puolestavälin. Thyerin voimakkaasti ajama interventioiden vaikutusten tutkimus mahdollisimman luotettavin menetelmin on kannatettava pyrkimys, eikä konstailemattomassa empiirisessä tutkimuksessa muutenkaan ole moittimista. Silti katson, että Gomory on pikemminkin oikeassa ja Thyer väärässä (vaikka yleisesti puhuen arvostan kovasti Thyerin työtä sosiaalityön interventiotutkimuksen edistäjänä).

Näyttää nimittäin selvältä, että empiristinen ohjelma ei johda tiedon kasautumiseen. Tilanteeseen odotetaan parannusta erityisesti Campbell-yhteistyöstä, jossa eri maiden kriminologian, kasvatustieteen ja sosiaalityön tutkijat koostavat meta-analyyseja mahdollisimman luotettavista (käytännössä satunnaisesti koeasetelmalla tehdyistä) vaikuttavuustutkimuksista. Voi olla, että vastausta pitäisi etsiä Gomoryn esittämästä teorioiden testaamiseen perustuvasta lähestymistavasta.

Päätän tämän jakson sanomalla, että empiristille ja instrumentalistille teorian hyödyntäminen tutkimuksessa on vain valinta toisten tutkimuksellisten valin-

tojen joukossa. Heidän näkökulmastaan ei voida ajatella eihavaittavaa, mutta silti todellista maailmaa. Realistille teoriat ovat tärkeitä, koska niiden avulla voidaan tutkia eihavaittavaa todellisuutta. Silti ei ole olemassa keinoa, jolla voitaisiin päätellä, mikä kilpailevista teorioista on lopullinen, ja parhaat teoriamme voidaan joutua hylkäämään huomenna.

5.3 Emergenssi

Edellä on tarkasteltu kysymystä realismista varsin "filosofina" ongelmana. Mitä realismi sitten tuo yhteiskuntatieteisiin?

Filosofisen realismin yhteiskuntatieteellisessä laajenuksessa on kolme olennaista periaatetta:

1. Sosiaalisessa todellisuudessa on paitsi yksilöitä, myös emergenttejä sosiaalisia rakenteita, jotka ovat ei-empiiristen relaatioiden muodostelmia.
2. Sosiaaliset rakenteet ovat kausaalisesti osallisina sosiaalisen maailman tapahtumiin.
3. On olemassa sosiaalisia lakeja, jotka perustuvat rakenteiden kausaaliisiin voimiin. Nämä eivät kuitenkaan normaalisti ilmene empiirisinä säännönmukaisuuksien sosiaalisen maailman avoimuudesta johtuen.

(Tura 1999, 52)

Realistinen sosiaalitutkimus nojaa ajatukseen sosiaalisen todellisuuden kerrostuneisuudesta. Ajatus sosiaalisen todellisuuden kerrostuneisuudesta ei ole keski-ikäiselle yhteiskuntatieteilijälle välttämättä uutuuksia. Sosiaalitieteellisen tutkimuksen suuri kysymys on ollut holismin ja individualismin ristiriita: kumpaa on pidettävä ensisijaisena, yhteiskuntarakenteita vai toimivia yksilöitä. Sosiaalityössäkin tätä kysymystä on pohdittu vähintään Mary Richmondista lähtien: tulisiko sosiaalityön tietoperustan perustua yksilöä vai yhteiskuntaa koskevalle analyysille. Sosiaalityön tutkimuksessa on totuttu jo kohtalai-

sen pitkään katselemaan yhteiskuntaa lähinnä vain metodologisen individualismin näkökulmasta. Archerin mukaan sekä individualismin että kollektivismiin käsityksiä yhteiskunnallisesta todellisuudesta yhdistää yhteinen väärä käsitys rakenteiden ja toimijan suhteesta, ja tämä virheellinen käsitys estää meitä näkemästä rakenteen ja toimijan välistä vuorovaikutusta.

Kriittisen realismin kannalta keskeinen uusi käsite on emergenssi. Individualismin mutta myös kollektivismiin ongelmat johtuvat empirismistä ja individualismin osalta myös sosiaalisesta atomismista (Archer 1995, 34, 35) Holismin ja individualismin virheellinen makro/mikro-käsitys pitää korvata uudella, jossa tarkastellaan ilmiöiden *emergentejä* ominaisuuksia.

Sosiaalitutkimusta tekeväille realistille ei ole erillisiä "maailmoja", esimerkiksi mikrotasoisia "elämismaailmaa" joka olisi eristyksistä systeemisestä maailmasta, vaan "mikro" ja "makro" maailma ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Opettajan ja oppilaan vuorovaikutus ei tapahdu missä hyvänsä vaan koulussa. 1970-luvulla kasvatustieteellinen tutkimus erehtyi sulkiessaan luokkahuoneen ovet ja tutkiessaan vain sitä mitä tapahtuu opettajan ja oppilaan välillä olettaen että siinä suhteessa on kaikki mitä koulutuksen tutkimuksessa tarvitaan. (Archer 1995, 11) Niin ei kuitenkaan ollut. Sekä opettaja että oppilas olivat osa jotakin suurempaa kokonaisuutta, nimittäin koulutusjärjestelmää. Sosiaalinen rakenne tarkoittaa tiettyä positoiden joukkoa ja niiden keskinäisiä sisäisiä suhteita (Tura 1999, 81). Opettaja ja oppilas ovat keskinäisessä sisäisessä suhteessa, joka määrittää, mitä kyseisessä positiossa olevat yksilöt voivat tehdä ja mitä eivät.

Archerin mukaan siksi olennaista ei olekaan makro-tason ja mikro-tason ero vaan systeemisen ja sosiaalisen välinen ero (Archer 1995, 11). Systeemiset ominaisuudet ovat aina makrotasoisia ominaisuuksia, kontekstia mikrotasoiselle vuorovaikutukselle. Kyse on kahdesta *laadullisesti* erilaisesta yhteiskunnan aspektista, sosiaalinen/systeeminen tai toiminta/sen ympäristö. Ero ei siis ole määrällinen eli *kokoero*. (Archer 1995, 11) Archerin mukaan yhteiskunnallinen

makrotaso ja mikrotaso eivät ole homologisia vaan ontologisesti erilaisia entiteettejä. Sekä toimijan että rakenteen tasolla ilmenevät emergentit ominaisuudet ovat laadullisesti erilaisia, eikä niitä voi palauttaa toisiinsa. (Archer 1995, 14). "Ihmisiä" ja yhteiskunnan "osia" pidetään kausaalisesti yhteenkietoutuvina, mutta laadullisesti erilaisina. (Archer 1995, 15) Kyse on yhteispelistä (interplay) ei tunkeutumisesta (interpenetration). Emergentit ominaisuudet ovat relationaalisia. Siten joku taso voi olla "mikro" ylätasolleen, joka sekin on vuorostaan mikrotaso kolmannelle jne. (Archer 1995, 9) Sosiaalinen todellisuus on siten kerrostunut.⁶

Mitä emergenssi sitten voisi merkitä sosiaalityön teoriassa? Sosiaalityön tutkimuksessa yksilöiden ja ryhmien toimintaa tarkastellaan pikemminkin sosiologisesta ja yhteiskuntapoliittisesta näkökulmasta kuin psykologian lähtökohdista. Sosiaalityön tutkimuksen kannalta olennaisia kysymyksiä ovat positioiden keskinäisten suhteiden muodostamat emergentit rakenteet, ja niiden yhteydet sosiaalisiksi ongelmiksi kutsuttuihin häiriötiloihin. Varsin lähelle tällaista tarkastelua tulivat 1980-luvulla Willy Frick ja Ilmari Rostila. Frickin tutkimuksen teemana selvittää yhteiskuntarakenteiden muutoksen vaikutuksia yhteiskunnalliseen syrjäytymiseen Ruotsissa vv. 1860-1975. Rostila sosiaalitoimistotutkimuksessaan tutki G.H. Meadin sosiaalipsykologisen teorian avulla sosiaalitoimistojen asiakkaiden ja työntekijöiden subjektivoitumista (Rostila 1988). Muitakin esimerkkejä löytyy – pohjoismainen sosiaalityön tutkimus haiki 1980-luvulla vaikutteita sosiologisesta teorianmuodostuksesta. 1990-luvulla kiinnostuksen kohteeksi tuli tutkimuksen metodologiset kysymykset, jotka tietysti pitävät sisällään myös teoreettisia latauksia.

⁶Kysymys sosiaalisen todellisuuden kerrostuneisuudesta ja rakenteiden merkityksestä sosiaalisen todellisuuden osana on hankala eikä Archerin tai toisten kriittisen realismin kannattajien näkemystä voi pitää täysin ongelmattomana. Tomi Turan mukaan kriittisen realismin edustajien näkemys metodologisen individualismin tavasta ymmärtää sosiaalisen luonne on liian yleistävä eikä ota huomioon individualististen näkemysten laajaa kirjoa. Todellisen haasteen realismille muodostaa maltillinen individualismi, joka ei kiistä rakenteiden olemassaoloa, mutta väittää niiden olevan riippuvaisia yksilöistä. Individualismi ei myöskään merkitse kausaalisen vuorovaikutuksen kiistämistä yksilöiden välillä. Kausaalisuus ei siten yksin riitä perustelemaan realismin ontologiaa. (Tura 1999, 8,12)

5.4 Normatiivinen tutkimus

Hilary Putnam, jota pidetään pragmaattisen realismin keskeisenä vaikuttajana, toteaa, että ajatus, jonka mukaan tosiasiat ja arvo voitaisiin jyrkästi erottaa toisistaan on väärä (Putnam 1992, 135) Mutta vaikka onkin totta, että on olemassa oikeita ja vääriä moraalisia päätelmiä, parempia ja huonompia moraalisia käsityksiä ja oikeita ja vääriä evaluatiivisia arvioita, kyse ei kuitenkaan ole metafyyisistä ideasta vaan pikemminkin käytännöllisestä ideasta.

Evaluatiivisen ajattelun perustana on käsitys, jonka mukaan arvoja ja tosiasioita ei voida erottaa toisistaan (tästä esimerkiksi ks. Scriven 1991). Putnamin realismi-tulkinta näyttäisi siten soveltuvan hyvin evaluaatiotutkimuksen perustaksi. Näin näyttää todella olevankin – siitä viime vuosien kiinnostus realistiseen evaluaatiotutkimukseen on selvä osoitus. Pawsonin ja Tilley'n (1997) kirja esittelee tutkimusstrategian, jota he kutsuvat englanninkielisellä nimellä "realistic evaluation".⁷ Pawson ja Tilley kertovat nojautuvansa tieteellisen realismin periaatteisiin. Teos on mainio – jo vaikkapa erinomaisen evaluaatiotutkimuksen suppean historiansa vuoksi.

Pawsonin ja Tilley'n keskeinen metodologinen idea perustuu Bhaskarin kehittämän niinkutsutun generatiivisen kausaalisuuden ideaan. Kausaalinen päätely on mahdollista kontekstissa vaikuttavien mekanismien luoman alttiuden tai taipumuksen analyysin kautta. Syntynyt vaikutus (outcome) on mahdollista vain tietyssä kontekstissa, ympäristössä tai organisaatiossa. Tässä kontekstissa vaikuttaa joukko voimia, joiden tarkkaa keskinäistä vuorovaikutusta ei tunneta, eikä ehkä voida loppuun saakka tunteakaan. Voimat näyttävät kuitenkin aikaansaavan kohtuullisen säännöllisesti tietynkaltaisia seurauksia. Siksi voidaan puhua kontekstissa syntyvästä alttiudesta. Konteksti, siinä vaikuttavat mekanismit ja niiden yhdessä aikaansaama vaikutus muodostavat systeemin, jota voidaan analysoida realistisen evaluaation keinoin.

⁷Kyse on vähän vaikeasti suomeksi käännettävissä olevasta sanaleikistä. "Realistic evaluation" syntyy, "...by plugging together "the three lego-bricks of *real ...realist ...realistic*. (Pawson & Tilley 1997, xii).

Realistisen metodologian mahdollisuudet evaluaatiotutkimuksen innoittajana eivät kuitenkaan rajoitu Pawsonin ja Tilley'n ohjelmaan. Realismia voi soveltaa, vaikka ei ottaisikaan lähtökohdaksi kirjoittajien CMO-ideaa. Realismi on vaikuttanut myös muiden evaluaatiotutkijoiden malleihin. Esimerkiksi yksi evaluaatiotutkimuksen suurimmista nimistä, Michael Scriven perustaa argumentaationsa realismiin. Tämä näkyy kuitenkin vähemmän ohjelmallisena kuin Pawsonilla ja Tilleyllä, ja ehkä pikemmin epäsuorasti ei-realistisen filosofian arvosteluna. Scriven arvostelee kiperästi muodissa olevia "neljännen polven" evaluaation kannattajia, jotka kannattavat relativismia.

Tällä hetkellä relativistinen orientaatio on yhteiskuntatieteissä hyvin tavallista. Ei ole laisinkaan ennenkuulumatonta, että lisensiaatin tutkimuksissa ja väitöskirjoissa todetaan ohimennen, että kaikki totuusväittämät ovat kulttuurisidonnaisia, niin myös tieteen esittämät. Osittain relativismin suosio selittyy 1900-luvun ehkä vaikutusvaltaisimman filosofin, Ludwig Wittgensteinin tuotannosta esitetyillä tulkinnoilla. Wittgensteinin kielipeleistä esitettävää teoriaa on tulkittu relativistisella tavalla. Putnamin mukaan Wittgenstein ei itse kuitenkaan kannattanut relativismia. Kielipelit ovat inhimillistä toimintaa, jossa se mikä on oikein ja väärin ei ole vain konventionaalista, konsensuksen määräämää vaan jotakin joka vaatii arviointia (Putnam 1992, 77)

Kysymys relativismista ei ole sivuun suomalaisessakaan sosiaalityökeskustelussa. Minun on ollut on vaikea hyväksyä erityisesti sosiaalityön kannalta erityisesti sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssianalyysin eri varianttien suosima episteemistä relativismia ja moniin postmoderni -teorioihin liittyvä eettistä relativismia. (Mäntysaari 1993) Tietenkin tiede tuottaa koko ajan uusia tuloksia ja tarkentaa aiemmin varmana pidettyä kantoja. Tiedon tuottamisen sosiaalinen luonne ei silti oikeuta tutkijoita päättelemään, että todellisuudesta ei voitaisi saada tietoa. "Todellisuus opettaa meitä".

Scriven määrittelee relativistisen evaluaation seuraavasti: "(it) is done relative to some set of values which is not endorsed by the evaluator: 'second hand'

evaluation."(Scriven 1991, 309) Se, että arvioija esittää useita keskenään kilpailevia tulkintoja evaluaatioraportissa voi olla osoitus arvioijan pätemättömyydestä, mutta jos nämä voidaan esittää kilpailevina näkökulmina, on menettely hyväksyttävää. Kyse on joko näkökulmista tai sitten arvioijan on osoitettava joku keskenään kilpailevista tulkinnoista oikeaksi. (Scriven 1991, 308) Scrivenin mukaan puhtaasti relativistinen asenne evaluaatiossa on kuitenkin yksinkertaisesti virhe, osoitus ammattitaidottomuudesta (Scriven 1991, 306-309). Relativismi on ristiriitainen kanta, joka kumoutuu itsestään. Jos relativismi olisi totta, olisi väite "relativismi on totta" yhtä vähän totta kuin väite "relativismi ei ole totta", ja siksi relativismi ei voi olla totta mikä merkitsee, että relativismi on väärässä. (Scriven 1991, 307)

Sisäisen ja metafysisen realismin välillä on eroa suhteessa relativismiin. Bhaskar ei hyväksy edellä esitettyä klassista relativismin vastaista argumentaatiota. Hänen mukaansa "argumentti, jonka mukaan relativismi kumoo itsensä, on helposti kumottavissa". Bhaskar kannattaa epistemologista relativismia koska relativismin torjuminen voisi johtaa epistemologiseen absolutismiin ja siten jonkinasteiseen idealismiin. (Bhaskar 2000, 57-58) Täysin vastakkainen kanta on sisäisen realismin edustaja Putnamilla. Putnamin mukaan relativismi ja metafysisen perusteiden etsiminen ovat "osoituksia samasta sairaudesta". Oletus, että on olemassa suuri metafysisen ratkaisu kaikkiin ongelmiimme ja skeptinen tai relativistinen tai nihilistinen pakeneminen ovat saman sairauden oireita, sanoo Cavell (ks. Putnam 1992, 178). Tämä sairaus on vieraantuminen.⁸

⁸ Putnamin mukaan olennaista ei ole, että "relativismi ja skepsismi ovat helposti kumottavissa jos ne esitetään vakavissaan filosofisina kannanottoina. Siitä huolimatta ne eivät kuole koskaan, sillä maailmasta ja yhteisöstä vieraantumista kuvaava asenne on enemmän kuin vain teoria, eikä sitä voida voittaa älyllisin argumentein. Ei tosiaan ole aivan oikein kutsua sitä sairaudeksi; Cavellin mukaan halu vapautua skeptisistä voi johtaa haluun vapautua inhimillisyydestään. Vieraantuneisuus on osa ihmisen osaa, ja ongelmana on oppia elämään yhtäaikaan vieraantuneena ja tilansa tunnustaa."(Putnam 1992, 178)

6 Joitakin esimerkkejä realistisesta evaluaatiosta

Ensimmäisenä realistisen arvioinnin menetelmiä sosiaalityön tutkimuksessa sovelsi Ilmari Rostila yhdessä Kati Torniaisen kanssa tamperelaisen Monet-projektin arvioinnissa. Kyse oli verraten pienimuotoisesta pitkäaikaistyöttömien työllistämiprojektista, jonka yhteydessä arvioitiin hankkeen toteutumista.

Tätä hanketta huomattavasti kunnianhimoisempi projekti toteutettiin Helsingin sosiaalivirastossa, jossa Mansoor Kazin pohjauksessa toteutettiin 2002-2004 varsin laaja realistisen tapauskohtaisen arvioinnin projekti.

Kazi oli ensiksi kiinnostunut tapauskohtaisesta arvioinnista. Hän kehitti tätä alunperin amerikkalaista sosiaalityön arvioinnin menetelmää eteenpäin, paremmin englantilaiseen kontekstiin sopivaksi useissa hankkeissa. Tutustuin Kaziin vuonna 1996 Huddersfieldissa järjestetyssä sosiaalityön evaluaatiota käsitelleessä konferenssissa. Olin kokeillut tapauskohtaista arviointia Suomessa 1990-luvun alussa Hämeenkyrön, Ikaalisten ja Parkanon sosiaalitoimistoissa. Tässä nk. HIP-projektissa minä ensin kerroin, millaisena tapauskohtaista arviointia esitellään amerikkalaisessa sosiaalityön kirjallisuudessa. Sen jälkeen pohjoissatakuntalaiset sosiaalityöntekijät kehittivät menetelmästä omia sovelluksiaan, jotka tottapuhuen muistuttivat vain hyvin etäisesti Martin Bloomin SSD-malleja. Esittelin Huddersfieldin konferenssissa tästä projektista kirjoittamani paperin. Ilmari Rostila oli tamperelaisten perhetyöntekijöiden kanssa soveltanut tapauskohtaista arviointia nk. Petuke-projektissa. Me siis tutustuimme Rostilan kanssa Kaziin ja olimme erittäin vaikuttuneita hänen tavastaan yksinkertaistaa SSD-mallia ja tehdä se soveltamiskelpoiseksi. Tästä poiki myös yhteisartikkeli.

Kazi kirjoitti väitöskirjaansa ja minä suosittelin hänelle perehtymistä realismiin. Kazi innostui, ja realistisesta arvionnista tulikin hänen väitöskirjansa yksi keskeinen teema.

Stakesin FinSoc palkkasi Kazin vierailevaksi professoriksi kolmen vuoden ajalle. Tänä aikana Kazi konsultoi Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa toteutettua laajaa pilottiprojektia, jossa pyrittiin realistisen arvioinnin periaatteiden ja tapauskohtaisen arvioinnin ideoiden yhtäaikaiseen soveltamiseen.

Hanke oli mittava ja kansainvälisestäikin ottaen kunnianhimoinen. FinSocin työpapereita sarjaassa on ilmestynyt projektin työpapereita. Näyttää siltä, että hanke on osittain onnistunut tavoitteissaan, mutta ei suinkaan täydellisesti.

Vuonna 2005 Petteri Paasio arvioi sosiaaliviraston hankkeen saavuttaneen kaksi merkittävää tulosta: (1) perehtyminen realistisen arvioinnin viitekehukseen ja sen mukaisten arviointivälineiden rakentaminen on ollut merkittävä sosiaalityön prosessia ja tuloksellisuutta kehittävä tekijä. (2) Toinen tulos on oikeastaan "epätulos" eli itse kehitettyjä arviointivälineitä ei suhteellisen merkittävästä panostuksesta huolimatta käytetä kovinkaan laajasti sosiaalityöntekijöiden arkityössä. Näin siitä huolimatta, että sosiaaliviraston strategiapapereissa arvioinnin menetelmiin suunnataan vahvasti toiveita. (Paasio 2005, 46)

Yksi tämän laajan hankekokonaisuuden osaprojekti oli huumeongelmaisten asiakkaiden yksilökohtaisen palveluohjauksen arviointihanke. (Peitola 2005). Tämän projektin yhteydessä toteutettiin myös itse kehittämishankkeen arviointi, jonka Petri Peitola sitten esitti pro gradu tutkielmaansa. Peitolan arvioinnin mukaan projektissa hyödynnetyt arviointilomakkeet osoittautuivat varsin hyödyllisiksi. Sekä asiakkaat että työntekijät kiittivät lomakkeita. Huolimatta siitä että lomakkeet olivat ilmiselvästi liian pitkiä ja osin niiden sisältämiin kysymyksiin oli vaikea vastata, olivat lomakkeet hyödyksi. Ne selvästikin strukturoivat työtä. Peitolan haastattelemat asiakkaat kokivat lomakkeiden käytön hyödylliseksi, sillä niiden avulla syntyi paljon aikaisempaa luottamuksellinen suhde asiakkaan ja työntekijän välille.

Alpo Heikkinen on tehnyt ammatillisen lisensiaatin tutkimuksen tämän projektin tiimoilta. (Heikkinen 2006) Väkiraportointi kertoo kiinnostavasta ja tärkeän oloisesta tutkimuksesta.

Jyväskylän yliopistossa syksyllä 2005 tarkastetussa Johanna Hietamäen pro gradu-tutkielmassa arvioidaan kiertävän erityislastensuojelutyöntekijän toimintaa kontingenssiteorian ja realistisen arviointiteorian avulla. (Hietämäki 2005)

Johanna Hietämäki tutki kiertävän erityissosiaalityöntekijän palvelua maaseudun sosiaalityöntekijöiden tukena. Tutkimuksen kohteena on Keski-Suomessa toteutettu kehittämishanke, joka alkoi vuonna 2001 ja jatkui vuoden 2004 loppuun saakka, jonka jälkeen palvelu on vakinaistettu. Taustalla ovat Verkostoituvat erityispalvelut- ja Harava-projektien yhteydessä esiinnousseet kehittämistarpeet. Palvelun tavoitteena on tukea lastensuojelutyötä, parantaa lastensuojelun laatua, lisätä työn suunnitelmallisuutta ja asiakaslähtöisyyttä ja ennen kaikkea tukea usein yksin työskenteleviä pienten kuntien sosiaalityöntekijöitä vaikeissa lastensuojeluasioissa.

Tutkimus on monessa suhteessa poikkeuksellisen kunnianhimoinen hanke. Tarkoitus on paitsi selvittää, millainen toimintaympäristö maaseutu on lastensuojelutyölle, ennen kaikkea arvioida, miten kiertävä lastensuojelun erityissosiaalityöntekijä toimii tuossa ympäristössä. Tarkoitus on arvioida, ei vain selvittää tai kartoittaa erityissosiaalityöntekijän toimintaa.

Kontingenssiteorian ja realistisen arvioinnin välillä näyttää todellakin olevan kiinnostavia samankaltaisuuksia. Realistisen arviointitutkimuksen sovellutus, johon Hietämäki päätyy, on sekä kotimaisesti että kansainvälisesti mallikelpoinen suoritus.

Kiertävän erityissosiaalityöntekijän palveluita tutkiessaan Hietämäki löytää kiinnostavia paradokseja: palveluita käyttävät ja ne työntekijät, jotka eivät olleet palvelua käyttäneet, erosivat ryhminä toisistaan monella tavalla. Palvelua käyttäneet pitivät toimintaympäristöään vähemmän vaativana ja pitivät työtään vähemmän raskaana kuin he, jotka eivät olleet palvelua käyttäneet. Palvelun käyttöä edistäneiden ja esteiden tekijöiden kuvauksen voi ennustaa olevan kiinnostavaa luettavaa erityissosiaalityöntekijän palvelun kehittämisestä vas-

taaville tahoille. Tulosten perusteella erityissosiaalityöntekijän palvelut kohdistuvat ehkä jossakin määrin väärälle ryhmälle, vaikka Hietämäki ei tällaista johtopäätöstä suoraan esitäkään.

7 Näyttöä sosiaalityön tietoperustaan?

Yleinen oletamus on, että realismia kannattavat kuvittelevat omaavansa jonkinlaisen suoran pääsyn totuuteen, ja että realismi siten merkitsee eräänlaista "foundationalismia". Tällainen käsitys ei kuitenkaan ole realismille tyypillinen, koska realismi on pikemminkin fallibilismiä. Käsitys tietomme erehtyväisyydestä on realismin kulmakivi. Siten realismi ei suinkaan merkitse naivia objektivismia, jossa oletettaisiin totuuden olevan saavutettavissa suoraan (Sayer 2000, 2). Vaikka kaikki kognitiivinen vuorovaikutuksemme maailman kanssa on aina käsitteellistä, Luontoäiti yleensä korjaa käsityksemme nopeasti ja tekee siten oppimisen ja tietomme edistymisen mahdolliseksi.

Eileen Gambrill on esittänyt sosiaalityön tietoperustan suhteen perusteellisen kritiikin, jonka ydinsanoma on, että sosiaalityö on pikemminkin auktoriteetti- kuin tietoperustainen ammatti (Gambrill 2001). Gambrill esittää ratkaisuksi vallitsevaan sosiaalityön tietoperustan kriisiin näyttöön perustuvan ammattikäytännön edistämistä. Samalla hän kuitenkin osoittaa, että näyttöön perustuvan ammattikäytännön mahdollisuus perustuu kriittisen ilmapiirin syntyneeseen sosiaalityössä ja myös siihen, että asiakkaat otetaan mukaan tiedontuotantoon hyvin informoituina osallisina. Raimo Tuomela käyttää tieteen roolia kuvaavaa metaforaa, jonka voisi ajatella sopivan myös sosiaalityön tutkimukseen. Hän sanoo, että tiede on kuin laiva, jonka kaikki lankut ja laudat voidaan vaihtaa kesken purjehduksen. (Tuomela 1983, 6). Toisin sanoen vaikka ajattelumme perustuu yleisiin periaatteisiin, ovat nämä perusteet muutettavissa, ei-transsendentaalisia ja faktuaalisia periaatteita. Olipa kyse arkiajattelusta tai tieteestä, on realismin lähtökohtana, että on hyväksi pidetty tiukoista, transsendentaaliseksi katsottavista periaatteista, tai ennakkoluuloista. Edes tieteellinen

tutkimus ei ole Tuomelan mukaan meille transsendentaalisesti annettu muuttumattomana pysyvä ilmiö. Tieteen rooli on vastakkainen: tiede on itseään korjaava järjestelmä. Tulostensa ohella tiede korjaa myös metodejaan, metodologiaansa ja teorioitaan - itseään. (Tuomela 1983, 113). Tämänkaltainen valmius itsensä korjaamiseen tulisi olla sosiaalityönkin tutkimuksen tavoitteena mikäli se haluaa edistyä tieteenä. Sosiaalityönkin tutkimuksen olisi hyvä pyrkiä objektiivisuuteen, kriittiseen asenteeseen, testattavuuteen, itsensä korjaavuuteen, autonomiaan ja kumuloituvuuteen. (Tuomela 1983, 114)

Tuomelan kannattaman tieteellisen realismin näkökulmasta kyky itsensäkorjaavuuteen on tieteelle keskeinen ominaisuus. Se tarkoittaa, että vain tiede voi korjata itseään, siihen ei mikään muu instanssi pysty. Siihen ei pysty sen paremmin puolue, kirkko tai ammattikunta tai sen ideologia (Tuomela 1983, 116).

Mikä realismissa on lopulta oleellista. Mielestäni oleellista on teoreettisen analyysin tuoma kriittisyys sekä yhteiskunnallisia käytäntöjä että oikeina pidettyjä sosiaalityön toimintakäytäntöjä kohtaan, käsitys yhteiskunnallisen todellisuuden kerrostuneisuudesta ja halu tehdä evaluatiivisia johtopäätöksiä tutkimustuloksista. Puhuttaessa tutkimusmetodologiasta, sosiaalityön tutkimuksen tulisi voittaa holismin ja individualismin välisen dualismin sudenkuopat, ottaa huomioon yhteiskuntarakenteiden vaikutukset, historia ja ympäristö. Tässä kovassa haasteessa kriittinen realismi tarjoaa välineitä sekä sosiaalityön interventioiden tutkimiseen että sosiaalityön vaikutusten analyysiin sekä metatasolla että mikrotasolla.

Ehkä metafora kasautuvasta tiedosta on väärä, ja sen sijalle pitäisi ottaa metafora syvenevästä ja tarkentuvasta tiedosta.

Viitteet

Anttiroiko, Ari-Veli (1996) Realistisen kuntateorian haaste. Poeettisen realismin näkökulma kuntatutkimuksen metodologiseen ja teoreettiseen infrastruk-

tuuriin. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 475. Tampereen yliopisto.

Archer, Margaret (1995) *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*. Cambridge University Press.

— (1996) *Culture and Agency. The place of culture in social theory*. Cambridge University Press.

— (2000) *Being Human: the Problem of Agency*. Cambridge University Press.

Bhaskar, Roy (1978) *A Realist Theory of Science*. Brighton, Sussex: The Harvester Press, toinen painos.

— (1979) *The Possibility of Naturalism. A philosophical critique of the contemporary human sciences*. Brighton, Sussex: The Harvester Press.

— (1997) *A Realist Theory of Science*. London - New York: Verso, toinen painos. First published by Leeds Books Ltd 1975.

— (2000) *The Possibility of Naturalism. A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. London and New York: Routledge, kolmas painos. First published 1979 by Harvester Press Ltd.

Creaven, Sean (2000) *Marxism and Realism. A materialistic application of realism in the social sciences*. London and New York: Routledge.

Doyal, Len, Gough, Ian (1992) *The Theory of Human Need*. Houndmills - London: Macmillan.

Engelke, Ernst (1999) *Soziale arbeit als wissenschaft. Eine orientierung*. Freiburg im Breisgau: Lambertus, kolmas painos.

Gambrill, Eileen (2001) *Social work: An authority-based profession*. *Research on Social Work Practice* 11 (2), 166–175.

- Gomory, Tomi (2001) A Fallibilistic Response to Thyer's Theory of Theory-Free Empirical Research in Social Work Practice. *Journal of Social Work Education* 37 (1), 26–50.
- Heikkinen, Alpo (2006) Lastensuojelun poikaryhmien hyvinvoinnin muutostekijät. Realistinen etnografia. Helsingin yliopisto.
- Hietämäki, Johanna (2005) Erityissosiaalityöntekijän palvelu maaseudun lastensuojelutyön tukena. Arviointitutkimus. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma. pro gradu, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Holmila, Marja (toimittaja) (2002) Asuinalue ja päihdehaitat. Arviointitutkimus ehkäisevästä paikallistoiminnasta Tikkurilassa ja Myllypurossa. Tutkimuksia 122. Helsinki: Stakes.
- Kazi, Mansoor A.F. (1998) *Single-Case Evaluation by Social Workers*. Ashgate.
- Kuusela, Pekka (2001) Julkisen sektorin modernisaatio, tuloksellisuus ja arviointi. Realistisen sosiaalitieteen ja arvioinnin näkökulma. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 30. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Kääriäinen, Juha (1994) Seikkailijasta pummiksi : tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Helsinki: Tampereen yliopisto, Painatuskeskus.
- Malnes, Raino (1999) *Filosofi för statsvetare*. Lund: Studentlitteratur.
- Mäntysaari, Mikko (1991) Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana. Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistoissa. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia no. 51. Tampere: Vastapaino.
- Mäki, Uskali (1984) Tieteellinen realismi – näkökulma marxismiin. *tiede & edistys* 9 (4), 262 – 276.
- Mäntysaari, Mikko (1987) Tietotuotannon ongelmat sosiaalityön kehittämisessä. *Sosiaalityö ja kunnallinen tietotuotanto*. *Sosiaaliturva* 75 (10), 535–537.

- (1988) Hur kan kunskapsbasen i socialt arbete utvecklas. *Nordisk socialt arbete* 8 (3-4), 46–59.
- Mäntysaari, Mikko (toimittaja) (1990) *Forskning och socialt arbete. Rapport från Nordiska Socialhögskolekonferensen den 14.-18.8.1989 i Tammerfors, Tampere.* Tammerfors universitet, Institutionen för socialpolitik.
- Mäntysaari, Mikko (1991) *Sosiaalibyrokrazia asiakkaiden valvojana. Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistoissa. English Summary.* Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia no 51. Tampere: Vastapaino.
- (1993) Eettinen relativismi ja sosiaalityö. *Janus* 1 (1), 79–89.
- Niiniluoto, Ilkka (2006) *Kriittinen tieteellinen realismi.* Teoksessa *Realismin haaste sosiaalitieteissä*, toimittajat Pekka Kuusela, Vuokko Niiranen. Kuopio: Unipress, sivut 23–44.
- Paasio, Pertti (2005) *Helsingin sosiaaliviraston strategia, arviointi ja tapauskohtaisen realistisen arvioinnin hankkeet.* Teoksessa *Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet*, toimittajat Ilse Julkunen, Tuija Lindqvist, Sakari Kainulainen. Helsinki: Stakes Finsoc työpapereita 3, sivut 34–50.
- Pawson, Ray, Tilley, Nick (1997) *Realistic Evaluation.* London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage Publications.
- Peitola, Petri (2005) *Arvioinnin soveltuvuus sosiaalityössä. Tapauksena realistinen arviointi huumeongelman yksilökohtaisessa palveluohjauksessa.* Stakes Finsoc työpapereita 4.
- Putnam, Hilary (1992) *Renewing Philosophy.* Cambridge, Massachusetts - London, England: Harvard University Press.
- Rostila, Ilmari (1988) *Subjektina sosiaalitoimistossa? Asiakassuhteen analysointia toimeentulotuki-, PAV- ja lastensuojeluasiakkaiden kokemusten avulla.* Numero 7 sarjasta Julkaisuja. Helsinki: Sosiaalihallitus.

- Saarnio, Pekka, Mäntysaari, Mikko (2000) Tutkimus päihdehuollon terapeuttien arvioinnissa käytettävistä menetelmistä. *Janus* 8 (4), 356–369.
- Salomaa, J.E. (1928) *Idealismi ja realismi nykyaikaisessa englantilaisessa filosofiassa*. Porvoo: WSOY.
- Sayer, Andrew (2000) *Realism and Social Sciences*. London - Thousand Oaks - New Delhi: Sage.
- Scriven, Michael (1991) *Evaluation Thesaurus*. Newbury Park, CA: Sage, neljäs painos.
- Thyer, Bruce (2001) What is the Role of Theory in Research on Social Work Practice? *Journal of Social Work Education* 37 (1), 9–25.
- Tuomela, Rauno (1983) *Tiede, toiminta, todellisuus. Tieteellisen maailmankäsityksen filosofiset perusteet*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tura, Tomi (1999) *Rakenne ja todellisuus*. Jyväskylän yliopisto. YFI-laitos, Julkaisematon filosofian ja sosiologian pro gradu-tutkielma.
- Verstegen, Ian (2000) Bhaskar and American Critical Realism. the WSCR Archive (The Web Site for Critical Realism).